

ԳՐԻԳՈՐ ԱԲԱՍԵԱՆ

ՍԿԻԶԲՆ ԵՒ ՊԱՏճԱՌ «ԲԱՐՁՐԱՑՈՒՑԵԱՅ»-Ն ԾԱՌԻ ԵՒ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Հրաշագործողն^{*} արարածոց Աստուած, որ ի սկզբանէ գոյացոյց զամենայն, յեւրոյ հոգացեալ վասն մարդոյն, որ ի պատկեր նոր արար, և Տէր և թագաւոր այլոց արարածոցն կացոյց ի դրախտին վայելչութեան: Իսկ յանկանել Նորա յարագուարձ կենացն, մահ թագաւորեաց ի մարդիկ, մինչ յերեւել երկրորդն Աղամալյ] ի կերպարանս նախահարն, որով փրկեցար ի մահուանէ:

Եւ լցան տիեզերք փառաք Նորա, և շնորհաք ամենասուրբ Հոգոյն, որ հեղաւ ի դասս առաքելոցն եւ նորքաք յամենայն ազգս և թագաւորութիւնս, որ ևս ի ծեռն Գրիգորի Պարթևնի, որ յեւ Թաղէոսի առաքելոց մեծաւ նեղութեամբ լուսաւորեաց զԴայատրան աշխարհ և ի միջն հաւաքոյ հասպարութիւն անշարժ կացին մինչ ի ժամանակս մեծին Սահակայ և Մեսրորայ⁹:

Եւ մինչեւ ցայն ժամանակ նշանագրաւր ասորոց և յունաց վարեկին հայք, զի թէպէր և ունին զիր, այլ ոչ զոլով ի նոսս ձայնատր, յաղազս այնորիկ ոչ կարարեր բան, այլ ինցընկերով իմն, անկարաք մնացեալ լիներ: Իսկ ի ժամանակս Սահակալյ] և Մեսրորայ և Վրամշապիոյ թագաւորի Հայոց¹⁰, ինդիր արարեալ մեծաւ ջանի սրբոյն Սահակայ և Մեսրորայ, զնացեալ Մեսրովք առ ասորիս և առ յունականսն, ոչ ինչ ագրեցան:

Ցայնժամ յԱստուած ապահինեալ, աղաթից պարապէին անդադար, մինչեւ ի Հոգոյն Սրբոյ, որպէս առաքելոցն իրով, նոյնպէս և ասպ, իբր թաք ձեռին երեւեր գրելով ի վերայ, և հասպարելով ի սրբին իբր ի ծեան: Եւ այնչափ մեծազոյն էր պարզեն, մինչ ոչ միայն հայոց, այլ և վրաց և աղուանից արար զիրս հասպարունս: Բայց մարթ է զիվեկ ըստ կարի], թէ ուստի՞ դրուա այս շնորհ ազգի մարդկան, զի անշունչ մելանա իբր կենդանի բանականա խասին: Յեւ եկցն Աղամալյ] ի դրախտին վայելչութէնէ, ասի թէ ունին ամենայն ազգն, որ աճեաց ի Սերայ, և ի տանէն Կայենի զմի զիր, ոմանք թէ զերրանցին: Եւ այլք՝ թէ զարարացի զիրն: Իսկ յորժամ լեզուրն բաժանեցան յաշխարակին քակիլն, որով և քակեցան ի միմեանց միարանութիւն ամենայն ազգաց, յեւ ||282թ այնորիկ և առանձին ամեննցուն զիր դրուա, կիսոց ազգաց լի և պատրուն, որպէս երրայեցին, և յոյնն, և արաբն, որ կոչի պարսիկ, իսկ կիսոցն այնպէս իբրեւ զմերն, որ ոչ յադաւոր էր, բան կարարուն: Իսկ ահա յեւ ամնլոյն Սրբոյն Մեսրովքայ զասպուածապուր ծիրն, սկսան ժողովնեալ մանկունս փափկածայնս, երկարողիս և քաջամիքս, հրամանաւ Թէոդոսի կայսեր, և Վրամշապիոյ թագաւորի Հայոց:

* Դավիթ Ամբարձու «Ներբողեան ի սուրբ խաչ» ճանի «Պատճառ»-ից վերցված այս հատվածը տպագրվում է ըստ Մաշտոցի ամվան Մատենադարանի թիվ 1879 ձեռագրի, 281թ-284թ:

⁹ ՄՄ, N1879, Մեսրո||282ա որայ:

¹⁰ Այսպէս յօրինակին, Բմնտ. Բան ստորև:

Եւ արդ, այսպիսի խնդրոյ դնեն վարդապետք եկեղեցոյ սկիզբն և պարմառ այսպէս: Ցոլովս և զանազան գրաք գրեալ պարմառս ներըողենիս անհատասփիս, թէ ո՞ր եւ է՞ր աղազա, և յումէ հարկաւորեալ գրեաց զսայ մնծիմասփն Դափի փիլիսոփիայ: Չի ոմանք յԱթէնս ասացին ագենարանեալ զսա և այլք՝ ի Կոստանդինոպալիս և կչըք՝ յԵրուսաղէմ ի Գողգոթային յատոր խաչավերաց փատնին: Այլ ի ճշմարդագետն արանց, և ի քննող պարմութենէ զգմանանակն և զպագնան, այսպէս գրաք գրեալ, եթէ հոգէկիր թարգմանիչք հայերէն ընթերցմանց և գրիչք աստուածապարզեն գրոյն, Սուրբն Սահակ և Մեսրոպ, ըստացան աշակերդանոց ալփափերաց¹¹: Մանկուն ուշեսո, փափկածայն և երկարողիս և կարգեցին դպրոց հրամանաւ մեծի կայսերն ժեղողով և Վռամշապիոյ, արքային Հայոց յամենայն տեղիս: ||283ա Եւ ապս զկարարելագոյնսի նոցանէ արս կորովամիկոս և առարինիս առաքեցին յիմասդասիրութեան մայրաքաղաքն ի Բիզանտիոն և յԱթէնս և յԱլեքսանդրիայ, այլեւ ի կողմանս ասորոց, ուսանել զգիր և զլեզու յունարէն, ենթենական և ասորերէն: Իսկ նոցա կրթեալք յայսոսիկ ի մասնկանան հասակի, անդրէն դարձեալք, թարգմանէին զասպուածելէն կփակարան¹², սկսեալ յԱռակացն Սողոմոնի, զհին և զՆոր կփակարան յեղաշրջնցին ի հայ լեզու և զվարդապելութիւնս մեկնողական Աստուածաշունչ մագրենից, յորոց էր մի և առաջին Դափի փիլիսոփիա՝ համալծորդ Մովսէսի Խորենացոյ, Գառնիկա և Եզնկան, Մամրէի, և Կորեան և այլոց յոլովից:

Եւ ի ծերութեան հասեալ ժամանակ հարկաւորի ի Սուրբ հայրապետէն Հայոց Գիւրայ և ի պարուաւորաց ժամանակին ներըողեւ, այսինքն գովել զխորհուրդ խաչին, որ այժմ կարդարի նովա մնծամեծ սքանչելիք: Եւ յայլոց ասի, թէ էր սա ի ժամանակս Հայրապետին Հայոց Յովիաննու Մանդակունոյ և Վահանայ որդի[ւ]ոյ Մանգնոսի¹³, որդոյ Վարդանայ: Այլ մեզ սրուցելի թուի, Գիւրայ հայրապետութեամբն եղեալ խնդիր: Եւ առեալ սուրբս այս ցուցանէ, թէ որպէս իին ասրինակաքն հաւասարի նոր ճշմարդութիւնս, և թէ ասք, և ի միւս անգամ յայփնութեան Որդոյն Աստուածո, Նա է յոյս ||283թ ապաստանի հաւաքացելոց:

Իսկ թէ զի՞նչ էր պապճառ հարկելոյն զնա յայսպիսի մեծ խնդիր, ասացուր: Էր ի ժամանակին յայնմիկ փարածեալ աղանդն Նեսքորի, որք ոչ աստուածածին զՄարիամ ասէին, և ոչ զխաչն աստուածընկալ և Աստուածոյ խաչ: Զանգի յանդգնէին սոսկ մարդ ասել գրաքրացեալն ի վերայ խաչին և զխաչն լոկ ի զարութենէ: Աստուածն բանի դաւանաջէին: Այսպէս և զՄարիամ մարդածին, և ոչ աստուածածին համբաւէին: Յայսպիսի խնդրոյ հարկաւորեալ, սուրբն այն և զպանչելի այրն Դափի, ի բազմախուուն վկայութեանց և արինակաց, ի Նոցն և ի Նորոց, առնու յԱլամայ], և ի դրախտէն մինչ ի միւս անգամ զալուսփն: Եւ համեմապէ զարինակսն ընդ ճշմարդութեանս, որ ի Զրիսպոսէ և ցուցանէ զՄարիամ Աստուածոյ ծնող և զխաչն Աստուածոյ խաչ: Եւ հալածէ զաղանդն զայն ի Հայասդան երկրէս: Եւ զի ի խնդրոյ Գիւրայ և առաջնորդաց ժամանակին էր, գրաք ի զիրս ժարգմանչացն ի սկիզբն այսր ճառի, ընդդէմ խնդրողացն պապասխան այսմիկ, յասելն. «Զառ ի յԱստուածուսպ պապուեալ զերիցս երջանկի զմեծի հայրապետիդ և զաթո-

11 Այսպէս յօրինակին:

12 ՄՄ, թիվ 1879 ձեռագիրն ունի այս տարբերեցումը, սակայն Երուսաղեմի Սրբոց Հակոբյանց վաճքի ձեռագրատան թիվ 3325 գրչագիրը տալիս է „կտակարան,, ճիշտ Տեսք, որը և ընտրված է այստեղ:

13 Այսպէս յօրինակին, հմմտ. թիվ 3325 (Երուսաղեմ) 38ա, որտեղ առկա է նոյն սխալը:

ռակալի սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ եւ վերապիտողի, զասփուածահրաման խնդիր հարկապահանց հոգեւորական հարկին, եկեղեցական գործնառութեան, զոր հրամանեցէր մերում կրտսերութեանս զրով դրոշմել ի քարտիսի մալլա 284ա գրենազրութեան, զի կացցէ մնացէ. յարձանազրի անջնջելի յիշարակ ազգաց յազգ զկնի մեր եկեղեցն, զոր ոչ այլ ազգ յինչ ինձ զմբա ածել, քան թէ իշխանականդ բռ ըստ զերազանցութեան պատիդ նկատել օգիարկեցուցիչ եւ զանհնարին հրամանաց ծանրութիւնդ, յաղաց որոյ սարսափել սարսեմ եւ նրկիու ոչ դուզնաքեա բերեմ յիս»:

Եւ էր մեծն Դաւիթ փիլիսոփայ ազգա ի Տարբայ, ի Եերթեան զեղջէ, աշակերդ Մովսէսի քերդողի, ի ժամանակս Վահանայ որդոյ Մազնոսի, որդոյ Վարդանայ, եւ ի ժամանակս Յովիաննու Մանդակունոյ: Եւ սկիզբն առնէ, յասելն այսպէս. „Քարձրացուցէր զՏէր Աստուած մեր, Մարզարէն ձայնէ, երկրպագեցէր պատուանդանի սրբոյ ուրից նորա,: Ասի յումանց թէ վասն զերակապար իմաստութեանն կամնաց ինքնախաւութեամբ դնել սկիզբն եւ ոչ ուստեր առնու վկայութիւն: Եւ մինչ զայս ած զմբա, արզելա իմաստութիւնն եւ ոչ կարաց խաւսել: Այլ ոչ է կարծել ի դեպ այս նմա, զի որպէս յայլ ամենայն կեանսն իր խոնարհութեամբն էր պայծառ, առաւել այսու: Այլ այսպէս իմասցուք, զի որպէս Աստուածաբանն Գրիգոր ի մարզարէն սկսանի ի Ծննդեան ճատին յասելն. „Ուրախ լիցին երկինք եւ ցնծացէ երկիր,: Նոյնպէս եւ սայ առնէ, յասելն՝ „Քարձրացուցէր զՏէր Աստուած մեր,: 284ր Եփես դարձեալ, զի Նոր Կրտակարանք հիմնացեալը են ի մարզարէից, զնոյն եւ սայ ախորժելով եղ: Եւ թէ որպէս նոցա հրամայեցաւ ի մարզարէն բարձրացուցանել զՏէր Աստուած, մեզ զիա՞րդ այնպէս հրամախից նոցա երկրպագութեամ[*ը] եւ պատարազաւք փառատրել եւ պատուիրանին պահպանութեամբ եւ յիշարակաւ երախսդեացն:

Իսկ մեր փառաւորնմք, հավաքովք եւ սրբութեամբ, խոնարհութեամբ, ողորմութեամբ եւ չարչարակցութեամբ փրկութեանն մերոյ կապարողի, ըստ այնմ, թէ „Փառաւոր արարէք զԱստուած ի մարմինս ծեր., եւ չարչարանացն կցորդութեամբ, փառացն հաղորդիցիք: Յաւելու զՏէրն եւ զԱստուածն անուն ի վերայ Քրիստոսի, զի Աքարիչ եւ Խնամիչ է ընդ Դաւիր, փիրական իշխանութեամբ փրկեաց զմեզ եւ դանջ զթշնամին մեր: Մարզարէն ձայնէ ի հեռասպանէ, զոչեաց զայսոսիկ Դաւիթ այլովքն հանդերձ: